

SIFFROR SOM FÖRSKRÄCKER

Det är siffror som förskräcker: Afghanistans opiumodlingar växer år från år och de växer rejält, sprider sig till nya områden, omfattar allt större del av den odlade arealen, så att det nu odlas opium i samtliga landets 34 provinser. 2003 odlades det i 28 provinser, tre år tidigare i 23 provinser, 1995 i åtta provinser.

87 procent av det opium som odlas i världen odlas i Afghanistan. Också den andelen växer år från år. För tio år sedan stod Afghanistan för en tredjedel av världsproduktionen.

365 000 familjer är engagerade i verksamheten, eller drygt två miljoner människor, vilket är ungefär tio procent av landets befolkning.

Den senaste opiumskörden beräknas vara värd 600 miljoner dollar, närmare 4 miljarder svenska kronor. Det är vad skörden är värd. Det är vad bönderna kan stoppa i sina fickor. Det är, i genomsnitt, knappt 1 700 dollar per familj. Men bönderna befinner sig längst ner i hierarkin. För detta opium ska sedan säljas vidare, transporteras, förädlas till morfin och heroin, och heroinet smugglas över landets gränser. Där finns större risker, de stora vinsterna. Exportinkomsterna beräknas till 2,8 miljarder dollar, dvs. 18 miljarder svenska kronor. Det är lika mycket som 60 procent av Afghanistans bruttonationalprodukt. Det är enorma summor som inte bara göder brottssyndikat med internationella förgreningar utan som cirkulerar utanför den offentliga ekonomin, går till den enskilde och inte till det allmänna – i ett land där staten måste bäras upp av bistånd och lån från utlandet eftersom den egna ekonomiska basen saknas.

Opium är långt ifrån den största grödan i Afghanistan, men till skillnad från vete och ris odlas det i huvudsak på konstbevattnade marker, vilket är till stort bekymmer i ett land där den inhemska matproduktionen inte räcker till – utan måste stödjäs med import och bistånd - och där undernäring är en folksjukdom.

Visserligen var skördarna under 2004 mindre än väntat och på de flesta håll utvann bönderna färre antal kilo opium per hektar än vad de gjort tidigare, men det berodde inte på åtgärder från den afghanska regeringens sida och den omvärld som stöder

den. I stället minskade skördarna, relativt sett, på grund av den torka som plågat Afghanistan under flera år men också på grund av sjukdomar och skadeinsekter som drabbat vallmoplantorna. Många års intensiv opiumodling har dessutom utarmat mångas marker.

Tre provinser står för närmare två tredjedelar av skörden: Nangarhar i öster, Hilmand i söder och Badakhshan i nordost. Framför allt i Badakhshan har den ökat, beroende på att talibanernas förbud och radikala åtgärder mot odlingarna drev produktionen till dessa otillgängliga trakter där talibanernas inflytande var minimalt, men också på nya smuggelvägar. Förr gick smugglingen av både opium och heroin uteslutande via Pakistan och Iran, men efter Sovjetunionens sönderfall sökte sig smugglarna norrut, över Amu Darya, gränsfloden, och in i Uzbekistan och Tadzjikistan – både för att förse missbrukarna på den snabbt växande narkotikamarknaden i öst med varor men också för vidare transport till den västeuropeiska marknaden – och efterhand började opiumproduktionen utvecklas i denna del av landet. Det var bekvämare än att behöva smuggla godset hela den långa vägen från söder. Jordmånen passade, befolkningen var fattig, trakten otillgänglig. Även en allt större del av heroinproduktionen tycks ha förlagts till Badakhshan.

Ungefär 80 procent av det heroin som missbrukas i Sverige har sin källa i Afghanistans opiumodlingar, 90 procent av heroinet i Norge, 95 procent i Storbritannien.

Afghanistans utveckling till ett land där narkotikan blivit en integrerad del av ekonomin har skett på mindre än tjugo år. Opiummissbruket var före det ytterst begränsat i Afghanistan, odlingarna mycket få; det fanns annat än undantagsvis inget av den opiumkultur som länge existerat i länder som Iran, Indien och Kina. Det kommunistiska maktövertagandet och den sovjetiska invasionen skulle radikalt förändra situationen. Regeringen förlorade kontrollen över landsbygden, där motståndet härskade. Lagen upphörde att gälla, polis och militär drogs bort, domstolar existerade inte. Landet befann sig i krig och den regering som satt i huvudstaden befann sig i krig med sin egen befolkning.

Opiumodling existerade i Afghanistan före kriget och omvärlden uttryckte sin oro för att produktionen skulle öka då den minskade eller helt försvann på andra håll. I

Turkiet bannlystes all opiumproduktion i början av sjuttioalet, några år senare startade regeringen Khomeini ett veritabelt krig mot både odlingar och missbrukare, i Thailand utvecklades allt framgångsrikare metoder för alternativa odlingar. Opiumhanteringen hittade nya platser – för efterfrågan på heroin avtog inte, tvärtom – och en lämpligare plats på den här sidan jordklotet är svårt att hitta. Med statens sammanbrott följde ekonomins sammanbrott och ingenstans märktes det tydligare än på landsbygden. Byar utsattes för upprepade bombanfall. Bevattningssystem förstördes. Kreatursstammen minskade. Människor lämnade sina hemtrakter och fattigdomen bland dem som stannade kvar fördjupades, samtidigt som motståndskampen krävde inkomster för att möjliggöra vapenköp. Ingen produkt var så lätt att omvandla till kontanter som opium: marknaden är omätlig. Vid Sovjetunionens invasion 1979 stod Afghanistan för knappt 20 procent av världens totala opiumproduktion, vid dess tillbakadragande tio år senare för drygt 40 procent. Herointillverkningen skedde antagligen främst på den pakistanska sidan av gränsen. Sovjetunionens tillbakadragande innebar att trycket mot landsbygden minskade. I och kring Kabul ägnade sig de olika mujaheddingrupperna åt kampen om statsmakten. De bönder som börjat odla opium kunde ostört fortsätta med sitt värv, allt kunnigare, också med tillgång till en etablerad och expanderande marknad. Fördelen med opium är inte bara att det så enkelt omvandlas till kontanter, och att det ger så mycket mer än andra grödor; odlingen kan ske på torra karga marker där det är svårt att odla annat, plantorna är motståndskraftiga mot oväder och skörden kan tas in tidigare än andra grödor, vilket betyder att bönderna på vissa platser hinner med att plantera andra grödor. Färskt opium är dessutom lätt att lagra, ökar i pris med tiden, vilket betyder att bönder kan vänta med att sälja hela sin skörd och i stället avvakta prisutvecklingen. Prisökningen beror på att tillgången avtar med tiden, men också på att opiumets kvalitet ökar ju torrare det är. Resenärer i Nangarhar kunde i början av 90-talet rapportera att kring provinshuvudstaden Jalalabad växte ingenting annat på jordbruksmarkerna än den djupröda vallmon. De kommandanter inom motståndsrörelsen som börjat ägna sig åt narkotikahanteringen kunde fördjupa sitt engagemang utan att störas. Om de inlett detta för att inhandla dyrbara vapen i motståndskampen mot en främmande ockupant – i gränstrakterna kunde karavanerna med opium på väg ut möta

karavanerna med vapen på väg in – var det under inbördeskrigets år för att skaffa sig fördelar gentemot rivaliserande grupper av landsmän, men också för att stoppa i egen ficka. Girigheten hade slagit klorna i dem. Inkomsterna gick till villor, palats och företag, till konsumtion. Hilmandprovinsen behärskades av Mulla Nasim Akhundzada, en av Afghanistans mest namnkunniga kommendant, framträdande medlem i nationalistpartiet Harakat-i Inqilab och senare biträdande försvarsminister i den första interimregeringen efter Najibullahs fall. Han hade tidigt engagerat sig i opiumodlingar och nu, efter Sovjetunionens tillbakadragande, såg han till att odlingarna spreds över hela provinsen. Han betalade bönderna kontant redan vid tiden för sådden, fastställde kvoter för alla och bötfällde dem som inte uppnådde kvoten. I likhet med andra kommendant sålde Mulla Akhundzada opiumet till heroinfabrikanterna, men var antagligen därtill engagerad när det färdiga heroinet skulle smugglas in i Pakistan och Iran. Det enda parti som tycks ha investerat också i herointillverkning var Gulbuddin Hekmatyars Hezbi-i Islami.

När talibanerna intog Kabul 1996 odlades opium i tio provinser och Afghanistan stod för drygt hälften av världsproduktionen. Talibanernas maktövertagande innebar att de väpnade fraktionsstriderna upphörde i många områden, lugn och ordning inträdde, vilket fick till följd både att jordbruket kunde börja återhämtas och handeln utvecklas. Narkotikahandlingen fortsatte dock som tidigare. Talibanerna hade övervägt att införa ett förbud mot odling av opiumvallmo men mäktade inte med detta. Inkomsterna från beskattningen av opiumhandeln spelade en alls inte oviktig roll, men viktigare ändå var att många kommendant som var inblandade i handlingen hade anslutit sig till talibanrörelsen och flera av dem spelat en avgörande roll vid maktövertagandet. Också narkotikaprofitörerna ville ha lugn och ordning längs handelsrutterna. Merparten av opiumproduktionen skedde sålunda i talibankontrollerade områden. Skatteinkomsterna från opiumproduktionen under seklets första år beräknas ha uppgått till 27 miljoner dollar. Produktionen hade fördubblats under det årtionde som gått sedan ryssarna lämnat Afghanistan. Talibanernas förbud mot opiumodling samma år genomfördes effektivt. Produktionen sjönk drastiskt, i de talibankontrollerade områdena upphörde den nästan helt. Heroinmissbrukare i städer som Dusjanbe och S:t Petersburg stod utan heroin. Talibanerna hade pressats att utfärda sitt dekret för att inte västvärlden

skulle överge dem, men bönderna erbjöds aldrig några alternativ. De var nu utan både opium och andra grödor, samtidigt som torkan drabbade Afghanistan. Den redan utbredda undernäringen förvärrades, även fall av svältdöd rapporterades.

En torsdag i september några år senare gick Abdul Kahar till doktorn. Han hade ont i bröstet som så många gånger förr. Han brukar gå till doktor Nazer på kliniken inne i Argo när han har ont i bröstet; där får han dra upp skjortan och andas djupt ett par gånger och så får han ett recept i handen som han tar till apoteket och så känns det bra i flera månader. Promenaden hit tog ett par timmar. Han går långsamt, med möda. Men han har tid nu, vintern är på inmarsch, det finns inte mycket annat att göra: tre månaders arbete, nio månaders sysslolöshet. Så ser kretsgången ut i Argodistriktet i provinsen Badakhshan i nordöstra hörnet av Afghanistan.

Debatten i Washington, London, Kabul handlar om vad man ska göra med människor som Abdul Kahar. Det är han som sår, vattnar, rensar, beskär och skördar detta opium. Sedan säljer han det i basaren. Ja, inte bara han: alla män som sitter i väntrummet på kliniken i Argo denna torsdagsförmiddag är opiumodlare. Även den manliga vaccinatören odlar opium på den bit mark han sköter om på fritiden. Endast den blide doktor Nazer Muhammed låter bli, men så har han ingen mark heller och är för övrigt inte från trakten. Den enkla fråga som ställs i dessa debatter – *Hur ska vi få Afghanistans bönder att sluta odla opium?* – borde alltså kunna besvaras av Abdul Kahar och hans olycksbröder i väntrummet på kliniken i Argo.

Abdul Kahar svarar med att berätta att han "för flera år sedan" – två år, säger han först, sedan tre; det kan ha varit fyra – gav sig iväg till Kunduz för att söka arbete. Kunduz ligger nästan två dagsresor bort. Han lämnade hustrun och barnen för att den hektar mark han ägde inte längre kunde försörja dem. Där odlade han vete, korn, grönsaker, potatis, och det hade han gjort i mer än tre decennier, men när torkan utarmat jorden och han bara fick tio afghanis, knappt en krona, för ett kilo vete när han sålde det i basaren – där räckte inte hyllorna till för allt billigt vete från utlandet och gudvetvar - hade han inte längre något val än att sticka härifrån.

Vi höll på att dö av svält, säger han.

Abdul Kahar stannade i Kunduz över vintern. Han hittade ett och annat påhugg, men det är ingenting att minnas, ingenting att prata om, ingenting som gjorde att

han kunde återvända hem med ett litet kapital på fickan. När han framåt våren steg av bussen i Argo var han lika fattig som när han reste. När han kom hem till de sina hade han bestämt sig. Han skulle göra som några i byn redan hade börjat göra. För de pengar han hade köpte han utsäde i basaren. Abdul Kahar började odla opium. Så nu är du en rik man?

Han skrattar med gula jämna och förbryllande hela tänder, skakar på huvudet: *Nej, nej, nej!* Han berättar att han odlar opium på fyra femtedelar av den mark som är hans och att han i år lyckades skörda drygt femtio kilo och för varje kilo han sålde fick han mellan 1 000 och 2 000 afghanis. Det är mindre än vad han fick i fjol.

Priserna sjunker. Också skördarna minskar. Abdul Kahar vet inte varför priserna sjunker, men han vet varför skördarna minskar: torkan är nu inne på sitt femte år, jorden är utarmad; den behöver vatten och vila. För pengarna han tjänar köper han ris och vete, men det räcker inte för att mätta hungern i hans hem så han lånar pengar, sätter sig i skuld.

Så sitter Abdul Kahar och hans olycksbröder med sin kärlek, sin förstoppning, sin reumatism, sin undernäring – smutsiga, slitna, oerhört tuffa – och hoppas på högre priser på opium, skyfall, arbetstillfällen, traktorer...

Traktorer!

Man skrattar åt tanken här i väntrummet, skrattar som åt en omöjlig dröm, ett skämt. Traktorer, konstbevattning, förbättrat utsäde, en riktig väg ner till Faizabad, provinshuvudstaden. Man räknar upp det som skulle krävas för att de skulle sluta odla opium. Man säger att i den här trakten har unga män inte längre råd att gifta sig. Man skruvar på sig inför frågan om hur de som goda muslimer kan odla detta gift. De faller på knä fem gånger om dagen, äter inte en matbit under fastan, ser till att deras hustrur och döttrar skyler sig, en av dem har till och med varit i Mecka... men odlar opium gör de, trots att alla landets *maulawis* stämplat deras hantering som *haram*, förbjuden gärning. De skruvar på sig, slår ut med armarna: Vad ska de göra? Lägga sig ner och dö?

Och om myndigheterna ser till att radera ut era fält?

- Då måste vi fara härifrån.

Abdul Kahar säljer sitt opium i någon av opiumbutikerna i basaren i Argo. För att detta opium ska nå missbrukaren i Teheran, S:t Petersburg eller London, i ren eller förädlad form, krävs en köpman. Det är han som ser till att föra denna svarta massa från basaren direkt till gränsen eller först till heroinfabriken och därifrån till gränsen. Ju närmare gränsen köpmannen kommer desto större är vinsten. Till skillnad från andra värdefulla afghanska exportprodukter, som naturgas eller ädelstenar, kan opium produceras praktiskt taget överallt i landet. Det innebär bland annat att marknaden är segmenterad, köpmännen många, konkurrensen knivskarp. Vinsterna är ändå stora, med afghanska mått mätt gigantiska. Enligt en uträkning ska priset på rent heroin öka sjuttiofem gånger under den relativt korta sträckan mellan basaren i Kandahar och marknaden i Teheran. Exporten av ett kilo brunt heroin ger köpmannen fyra afghanska normalårslöner. Ett enkelt familjestyrt kökslaboratorium producerar åtminstone tio kilo brunt heroin per dag.

Alltmer afghanskt opium förädlas till heroin, brunt eller vitt, därför att heroinet är lättare att hantera, enklare att smugla och därför att vinsterna är större.

Världsmarknaden vill ha heroin.

Köpmännen är lierade med kommandanter, som numera kallas krigsherrar, och det är dessa krigsherrar som garanterar säkerheten. Nästan utan undantag är de myndighetspersoner själva: officerare, polischefer, domare, guvernörer etc. De har arméer till sitt förfogande. De profiterar rikligt på hanteringen. Antagligen finns de ända upp på ministernivå – eller har åtminstone gjort det. Många gånger är de direkt involverade i både herointillverkning och smuggling. De flesta är väl kända av de rättsvårdande myndigheterna men de rättsvårdande myndigheterna saknar, ännu så länge, såväl professionalism som styrka, och är alltför korrumperade, för att kunna ta itu med dem.

ANDERS SUNDELIN

Ur *Afghanistan* (2005)